
МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ «*INTER AMBO MARIA*: ПІВНІЧНІ ВАРВАРИ НА ШЛЯХУ ЗІ СКАНДИНАВІЇ ДО ЧОРНОГО МОРЯ»

3—7 жовтня 2012 р. в Криму (Гаспра) пройшла Міжнародна наукова конференція «*Inter Ambo Maria*: північні варвари на шляху зі Скандинавії до Чорного моря». Ініціатива проведення конференцій, об'єднаних темою контактів Північного Причорномор'я і Північної Європи на рубежі античності й середньовіччя («*Inter Ambo Maria*»), належить голові департаменту торгівлі, транспорту та культури Муніципальної ради Західного Агдери (Норвегія) *Шелю Абїлдснесу* та інспектору археологічних пам'яток Муніципальної ради Західного Агдери *Франсу-Арне Стюлегару*. Завдяки їхній підтримці Історико-археологічному благодійному фонду «Спадщина тисячоліть» спільно з Таврійським національним університетом ім. В. Вернадського вже вдруге вдалося зібрати в Криму фахівців з 11 європейських країн — України, Росії, Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії, Німеччини, Франції, Данії, Швеції та Норвегії — для обговорення проблем етнокультурних взаємовпливів у зоні *Inter Ambo Maria* в пізньоримську добу та епоху Великого переселення народів. Перша конференція — «*Inter Ambo Maria*: контакти між Скандинавією та Кримом в римську добу» — відбулася в жовтні 2010 р. в Криму, матеріали цієї конференції опубліковані у збірнику «*Inter Ambo Maria*: Contacts between Scandinavia and the Crimea in the Roman Period» (Kristiansand; Simferopol, 2011).

Вибір теми для конференцій цілком закономірний. Давно відомо, що рух готів та інших германських племен зі Скандинавії до Чорного моря відкрив шлях для контактів між двома протилежними частинами Європи. Ці контакти знайшли відображення в різних категоріях речей, спільних для Європейського барбарікума типів. Були складені мапи деяких типів речей, які доволі виразно демонструють діагональ, один кінець якої простягається до Скандинавії, а інший — до Криму. Реконструйовані та продемонстровані на мапах конкретні шляхи германців зі Скандинавії до

Причорномор'я. Та, попри явні успіхи, багато проблем, пов'язаних з північноєвропейсько-північнопричорноморськими контактами та впливом їх на прилеглі території, ще недостатньо або зовсім не вивчені. Щоб спробувати наблизитися до їх вирішення, до Криму були запрошені провідні дослідники в галузі археології римської доби та епохи переселення народів.

На конференції було проголошено 22 доповіді, 16 учасників презентували постерні повідомлення. Головну увагу було приділено проблемам етнокультурних взаємовпливів у зоні *Inter Ambo Maria*. Археологічним відображенням контактів представників різних народів, що проживали в Європі в першій половині та середині I ст., є поширення на великій території однотипних речей, зокрема предметів озброєння, деталей костюма, скляного посуду та деяких видів прикрас. Аналізу цих речей, їх хронології та етнокультурної атрибуції й була присвячена більшість виступів. Так, *Яцек Анджейовський* (Варшава, Польща) та *Рената Мадіда-Легутко* (Краків, Польща) в доповіді «Бронзові поясні пряжки з подвійним язичком між Скандинавією та Причорномор'ям: у пошуках місцевих і міжрегіональних зв'язків у римську добу» представили результати своїх досліджень про поширення й хронологію пряжок з подвійним язичком, які є одним із характерних елементів військового костюма на території центрально-європейського Барбарікума. *Ян Шустер* (Лодзь, Польща) у виступі «Фібули та кільця — міжрегіональний феномен римської доби» акцентував увагу на трьох золотих фібулах з кільцями на голці з могил I ст. з центральної Німеччини та Ютландії. Намагаючись розібратися у витоках цього феномену, дослідник звернувся до матеріалів з північнопонтійського регіону та території балтських племен, де фібули з кільцями є типовим елементом похоронного інвентарю, і зробив висновок, що нині походження цієї традиції лишається незрозумілим.

Залізним навісним замкам пізньоримської доби присвятила доповідь *Катажина Чарнецька* (Варшава, Польща). На підставі вивчення

Учасники конференції «*Inter Ambo Maria*: північні варвари на шляху зі Скандинавії до Чорного моря»

знахідок таких замків у Барбарікумі дослідниця дійшла висновку, що ці предмети є індикатором взаємних контактів носіїв пшеворської та черняхівської культур, на території яких зосереджена значна їх частина.

Доповідь «“Загублені” по дорозі від Північного до Чорного моря? Скандинавські кремені від кресал в землях балтів» представила *Ганна Бітнер-Врублевська* (Варшава, Польща). Знахідки на території балтських племен овальних шматків кварциту, що використовувалися як кремені для кресал населенням Скандинавії, автор розглядає як можливе свідчення просування північних народів на південний схід.

Ула Лунн-Хансен (Копенгаген, Данія) і *Лінда Бойє* (Тааструп, Данія) розглянули контакти населення різних регіонів Барбарікума крізь призму поширення намисто. Лінда Бойє в доповіді «Багаті могили пізньоримської доби в східній Зеландії — з акцентом на скляне намисто» представила результати досліджень складу намистин у наборах з жіночих поховань у східній Зеландії та їхню еволюцію в пізньоримську добу (фази С1—С3). Згідно спостережень Ули Лунн-Хансен, зміни типів намисто та його композицій у наборах відбулися на початку фази С3 не тільки в Скандинавії, але й усій варварській Європі. Аналіз можливих причин таких інновацій був представлений в її доповіді «Ну, а що ж

намисто? Скляне та бурштинове намисто пізньоримської доби — відображення зв'язків між Скандинавією та Причорномор'ям? Роздуми про виробництво й торгівлю». *Радослав Проховіч* (Варшава, Польща) в постерній доповіді звернув увагу на знахідки багатогранного сердолікового намисто в деяких пам'ятках північної Мазовії у Польщі. На думку дослідника, для європейського Барбарікума таке намисто нетипове, а його рідкісні знахідки можна інтерпретувати як показник впливу кола північнопричорноморських культур.

Індикатором контактів між різними регіонами Барбарікума можуть виступати деякі типи скляного посуду, поширені на великій території від Причорномор'я до Скандинавії. До таких виробів *Олександр Васильєв* (Одеса, Україна) відніс тонкостінні скляні кубки з шліфованими овалами типів Е 223, 224, 226 і 228, детально зупинившись на їх хронології в постерному повідомленні. *Станіслав Шабанов* (Сімферополь, Україна) ознайомив учасників конференції з двома скляними кубками, прикрашеними вертикально видовженими овалами, що були знайдені в могильнику Нейзац, та окреслив ареал такого типу посуду та період його побутування.

Ігор Гавриухін (Москва, Росія) присвятив свою доповідь фібулам підгрупи Левіце-Токарі, що належать до групи інтеррегіональ-

них речей епохи Великого переселення народів. Автор запропонував уточнену типологію цих застібок і обґрунтував датування їхніх серій і варіантів, розглянув історико-культурний контекст появи та еволюції фібул, а також продемонстрував карту знахідок.

Магдалена Мончинська (Лодзь, Польща) звернула увагу на золоту поліхромну фібулу, знайдену в с. Млотечно в північно-східній Польщі. Своєрідний орнамент фібули, техніка його виконання, а також деякі конструктивні особливості ускладнюють визначення місця виробництва застібки, але факт її знахідки на схід від нижньої Вісли в період фінальної фази вельбарської культури свідчить про поширення поліхромного стилю далеко на північ і про його вплив на художню продукцію південної частини Балтики.

Кілька виступів і постерних доповідей було присвячено підсумкам досліджень пам'яток, знахідки з яких так чи інакше відображають етнокультурні процеси в зоні *Inter Ambo Maria*. *Ростислав Терпиловський* (Київ, Україна) в доповіді, підготовленій спільно з *Геннадієм Жаровим* (Київ, Україна), виклав результати дослідження могильника Мутин на Сеймі. П'ятнадцять вивчених поховань — урнових кремацій — супроводжувалися набором зброї та були здійснені на рубежі ер. На думку дослідників, Мутинський некрополь, що різко вирізняється на тлі зарубинецьких поховань Середнього і Верхнього Подніпров'я, може маркувати появу на Сеймі загону бастарнів.

Виступ *Рут Бланкенфельдт* (Шлезвіг, Німеччина) був присвячений історії та перспективам досліджень знахідок з болота Торсберг у Шлезвіг-Гольштейні. Основну увагу автор приділила знайденим у болоті предметам військового спорядження, виділивши три випадки приношення в жертву зброї. За її спостереженнями, на рубежі доримської та римської доби цей обряд був здійснений воїнами, які прийшли з континентальної Європи; комплекси 210—250 рр. включають компоненти з північної Німеччини, Ютландії та данських островів, а також знахідки, пов'язані з ельбськими германцями; в перше сорокаріччя IV ст. зброю було принесено в жертву вихідцями з південної та південно-східної Швеції та данських островів.

Томас Гране (Копенгаген, Данія) в доповіді «Варпелев—Карс—Константинополь. Контакти крізь Барбарікум» звернувся до римських речей, зокрема, скляного посуду, пряжок і поясних накладок, знайдених у двох найпізніших і найбагатших похованнях могильника Варпе-

лев у східній частині о. Зееланд. Розглянувши похоронний інвентар із цих комплексів і порівнявши його з вмістом раніших пам'яток регіону, дослідник дійшов висновку про посилення контактів населення Зееланду з римлянами на рубежі періодів С2 і С3, що було спричинено політичними змінами, які відбувалися в Римській імперії та західних провінціях від середини III ст.

Франс-Арне Стюлегар (Крістіансанд, Норвегія) надав короткий огляд результатів досліджень, пов'язаних з питаннями регіоналізму, тобто територіального поширення відмінностей у матеріальній культурі. Доповідач акцентував увагу на похованнях і варіаціях похоронного обряду в римську добу та епоху переселення народів з території західної Скандинавії.

Нові варіанти вирішення питання про те, хто лишив поховання зі зброєю в некрополі Чатир-Даг у гірському Криму, запропонував *Бартош Контни* (Варшава, Польща). За спостереженнями дослідника, комплекс військового спорядження з Чатир-Дагу має різнокультурні елементи, пов'язані зі Скандинавією, західнобалтською, пшеворською та черняхівською культурами, а також з пам'ятками Причорноморського регіону, зокрема, цебельдинською культурою.

Кароль П'ета (Нітра, Словаччина) поділився з учасниками конференції результатами досліджень унікальної камерної могили рубежу IV—V ст. з похованням германського вождя в Попрадї, що містила добре збережену дерев'яну конструкцію та предмети декоративного й утилітарного призначення. У постерній доповіді *Барбари Нізабітовської-Вишневської* (Люблін, Польща) були представлені підсумки розкопок поселенського комплексу в Улюве в східній Польщі. Спостереження про зміни в поселенській структурі вельбарської культури в Мазовії та Підляшші наприкінці римської доби та на початку епохи Великого переселення народів виклав у своїй презентації *Марчин Возняк* (Прушков, Польща). Про антропологічні дослідження матеріалів з могильників самбійско-натангійської культури та розподіл похоронного інвентарю в чоловічих, жіночих і дитячих похованнях йшлося в постерному повідомленні *Ганни Мاستикової* та *Марії Добровольської* (Москва, Росія).

Андрій Обломський (Москва, Росія) в доповіді «Верхнє Подоння та Північне Причорномор'я в середині I тис. н. е. Проблема торговельного шляху» докладно зупинився на поселеннях типу Чертовицького-Зам'ятіно та могильни-

ках кола Животинного, розташованих на Гострій Луці Дону. Матеріали з цих пам'яток свідчать про те, що в гунську добу цей регіон був місцем безпосередніх контактів населення причорноморсько-кавказьких територій та басейну Оки.

У деяких доповідях порушувалися питання германського впливу на населення окремих регіонів — опосередкованого, вираженого в появі речей германського кола в негерманських пам'ятках, або безпосереднього, обумовленого прямими контактами місцевого населення з германцями. Презентація *Ігоря Храпунова* (Сімферополь, Україна) була присвячена наявності германських речей у могильнику Нейзац в передгірському Криму. Зокрема, йшлося про знахідки типових для германців предметів озброєння, кістяні гребні, скляний і керамічний посуд, фібули та підвіски. Однак такі речі поодинокі серед величезної кількості сарматського інвентарю, що не дозволяє говорити про присутність германців серед сарматського населення, яке лишило могильник. Це спостереження в цілому підтверджується й на підставі вивчення костюму населення передгірського Криму IV ст., в якому речі, пов'язані з германською традицією, поодинокі, а убір, що містив такі предмети, загалом не відповідає традиційному костюму германців. До таких висновків дійшла *Анастасія Стоянова* (Сімферополь, Україна) в доповіді «Германські елементи в костюмі населення передгірського Криму IV ст.».

Близьку до кримської ситуацію фіксують у Верхньому Потиссі *Естер Іштвановіч* (Ніредьхаза, Угорщина) та *Валерія Кульчар* (Сегед, Угорщина). Свою спільну доповідь вони присвятили пам'яткам групи Гестеред — Херпай — Хортобадь, які включають сарматські курганні поховання, що містили знахідки германського (пшеворського) вигляду. Аналіз матеріалу з цих пам'яток і зіставлення його з даними кримських могильників уможливили твердження авторів, що одночасна поява германського матеріалу в пам'ятках Криму та північній частині Алфьольду є наслідком одного й того ж історичного процесу.

Деякі аспекти етнічної та соціальної інтерпретації археологічних пам'яток знаті V ст. з Середнього Подунав'я висвітлив *Ярослав Тейрл* (Брно, Чехія). Автор акцентував увагу на предметах інвентарю, що відображають зв'язки між регіоном на північ від Дунаю та Скандинавією, зокрема, скляних кубках зі шліфованими овалами й хрестоподібних фібулах. Він припускає,

що на північ від Дунаю розміщувався племінний центр герулів, хоча вони могли становити лише вузьку суспільну знать, що правила й панувала над багатьма етнічними групами.

Доповідь *Бориса Раєва* (Краснодар, Росія) була присвячена цікавій знахідці, виявленій у могильнику пізньосарматської доби Валовий 1 на Нижньому Дону та атрибутованій як уламок ажурного поясного гачка, подібного до тих, які побутували в Барбарікумі від епохи латена до Великого переселення народів. Вивчивши знахідки з Європи, автор зробив припущення про можливий контакт — прямий чи опосередкований — населення Нижнього Дону і європейського Барбарікума на рубежі II—III ст.

Про співвідношення різних культурно-етнічних елементів у черняхівській культурі доповів *Борис Магомедов* (Київ, Україна). Відзначивши наявність іранських, слов'янських і фракійських складових у черняхівських матеріалах, дослідник основну увагу приділив германському компоненту, виділивши характерні вельбарські та пшеворські риси в черняхівському поховальному обряді, інвентарі та домобудівництві. Ці дані доповнив *Михайло Любічев* (Харків, Україна), детально зупинившись на північно-західних елементах, зафіксованих на пам'ятках черняхівської культури та горизонту Боромля в дніпро-донецькому лісостепу.

До дискусійного питання про час появи германців у Північному Причорномор'ї звернувся *Олег Шаров* (Санкт-Петербург, Росія). Вивчивши писемні джерела та дані археології, дослідник дійшов висновку про можливу міграцію невеликої групи германських переселенців на північний берег Чорного моря вже в другій половині II — початку III ст. На наявність ранніх контактів жителів Кримського півострова з населенням Скандинавії звернув увагу і *Максим Левада* (Київ, Україна). Свої висновки він побудував на підставі двох північноєвропейських знахідок, виявлених у Криму: фрагмента прикрашеного в розетковому стилі предмета з могильника Нейзац і фібули скандинавського кола з Херсонеса.

У доповіді «Водні шляхи з Балтики до Чорного моря та північні варвари в епоху переселення народів» *Михайло Казанський* (Париж, Франція) розглянув археологічні дані, що свідчать про активне функціонування в середині I тис. двох водних шляхів, що з'єднують два регіони, — вісленсько-бузького та німансько-березанського. В епоху переселення народів активізувалося використання першої траси, що, на думку вченого, було пов'язано з про-

суванням частини центральноєвропейського варварського населення на південний схід.

Цікаві постерні повідомлення були представлені *Олегом Радюшем* (Москва, Росія) («Спорядження вершників у лісових і лісостепових культурах Подніпров'я в II—III ст.»), *Агнешкою Урбаняк* (Лодзь, Польща) («Знахідки дзвіночків на землях між Балтійським і Чорним морями в римську добу»), *Мадс-Древс Дюхрфьелль-Йонсеном* (Тааструп, Данія) («Про існування приношень Харону в могилах пізноримської доби в південній Скандинавії»). *Олександр Бурше* (Варшава, Польща) та *Кирило Мизгін* (Харків, Україна) презентували попередній план міжнародного проекту, присвяченого варварським імітаціям римських монет, сконцентрованим у центральній і східній Європі, що свідчать про зв'язки між представниками готської знаті від Нижнього Подунав'я до південно-західної Скандинавії. *Мартін Рундквіст* (Сальтшобаден, Швеція) у своєму

виступі звернувся до проблеми понтійсько-шведських зв'язків у IV—V ст., сфокусувавши увагу на ономастичній інтерпретації слова «Готланд» та етноніма «готи».

Особливий інтерес учасників конференції викликала доповідь *Шарлотти Фабек* і *Ульфа Несмана* (Свальов, Швеція), присвячена одній з найпримітніших знахідок епохи переселення народів, яка дала назву стилю «Сесдала». Автори детально розповіли про місце й обставини знахідки в Сесдалі, її локальний і регіональний контексти, а також надали свою інтерпретацію комплексу на підставі зіставлення його з подібними знахідками на території Європи.

Матеріали конференції будуть опубліковані в 2013 р. в збірнику «*Inter Ambo Maria: Northern Barbarians from Scandinavia towards the Black Sea*». А в 2014 р. Крим знову чекатиме на гостей з усієї Європи, аби хоча б на ментальних мапах зблизити Балтійське море з Чорним!

І.М. ХРАПУНОВ,

Ф.-А. СТЮЛЕГАР, А.А. СТОЯНОВА

(Переклад з російської Ігоря Мартинюка)

ДНІ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ В МАРІУПОЛІ

27—30 листопада 2012 р. в м. Маріуполь у стінах Маріупольського державного університету вперше в Україні були проведені Дні історії та культури Давньої Греції¹.

Ініціатором і натхненником здійснення цієї напрочуд цікавої наукової та культурологічної акції став генеральний консул Греції в Маріуполі пан Дімітріос Папандреу. Дієву участь в організації, підготовці та проведенні цього заходу взяли також фонд «Історичні і духовні ре-

ліквії Приазов'я» та факультет грецької філології Маріупольського університету, насамперед декан факультету Світлана Шепитько, заст. декана Олена Пічахчі та завідувачка кафедри новогрецької мови та перекладу Вікторія Челпан. Їм активно допомагали викладачі та студенти Університету.

На відкритті Днів з привітальним словом до учасників звернувся почесний консул Республіки Кіпр у Маріуполі, ректор Маріупольського університету, професор Костянтин Балабанов. Він, зокрема, сказав: «*Давня історія Греції, її багатовікові традиції стали фундаментом для становлення сучасного світу. Тож для мене велика радість тепло й сердечно привітати шановне товариство, що сьогодні зібралося в стінах нашого університету з нагоди відкриття*

¹ Користуючись нагодою висловлюю щирю подяку Генеральному консульству Греції в Маріуполі, а також особисто консулу Д. Папандреу та співробітницям консульства Б. Грамматулі та А. Гаспарян за надані фото та допомогу в написанні цієї замітки.